

Marta Kłak-Ambrożkiewicz

Muzeum Dom Jana Matejki

Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie

ORCID: 0000-0002-9956-7730

Lwowskie i nie tylko peregrynacje Jana Matejki

Słowa kluczowe

muzealnictwo, historia, nauki humanistyczne, Kresy Wschodnie

Streszczenie

Jan Matejko (1838–1893) artysta, malarz, wychowawca wielu pokoleń polskich artystów, badacz starożytności, wielbiciel i dokumentator zabytków, kolekcjoner. Wśród wielu podróży związanych z wystawieniem obrazów odbywał również wyjazdy, podczas których prowadził inwentaryzację historycznych miejsc, tworząc niezwykłą dokumentację rysunkową często nieistniejących już współcześnie obiektów. Pozyskiwał do własnej kolekcji artefakty związane z bohaterami historii. Współcześnie zarówno studia rysunkowe, jak i zabytki kolekcjonerskie stanowią źródła dla badaczy wschodnich obszarów dawnej Rzeczypospolitej. Wśród wyjazdów były podróże do Galicji Wschodniej.

„Wieczór dla p. Matejki, na którym 300 osób było przedwczoraj odbył się solenny” – o tym fakcie informował w liście niejaki p. Topolnicki¹.

Pierwszy wyjazd Matejki do Lwowa związany był z ekspozycją obrazu *Unia Lubelska*. Pokaz miał miejsce podczas obchodzonej 300. rocz-

---

¹ S. Serafińska, *Wspomnienia rodzinne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1955, s. 304.

nicy zawarcia Unii. Stał się ważnym punktem uroczystości. Była to pierwsza, poza Krakowem, prezentacja tego dzieła, które, jak później się okazało, na wiele lat związało swe losy ze Lwowem. Z transportem obrazu wiązało się wiele komplikacji, a powodem były wymiary dzieła (298x 512 cm). Ostatecznie obraz przyjechał koleją. Dzięki korespondencji, którą Jan Matejko prowadził z żoną Teodorą, poznajemy różne zakulisowe sprawy towarzyszące przygotowaniom pokazu w gmachu Ossolineum. W tym celu artysta przyjechał do Lwowa wcześniej, w towarzystwie starszego kolegi malarza Izzydora Jabłońskiego.

Jak napisał w liście do żony, już na dworcu: „Pochód z całopalnymi pochodniami ograniczył się żarem kilku moich znajomych (...) których zresztą staraniem (...) zostałem (...) pokój dosyć wygodny w Hotelu Angielskim ma 1. piętrze Nr 70. Reszta odłogiem w zaniedbaniu (...) czyniąc wyłom dla idei, bez której musiałbym dawno wrócić nie pokazując obrazu”². Na podstawie kolejnych relacji zawartych w korespondencji dowiadujemy się, że przeszkody zostały pokonane i artyści znaleźli czas na odwiedzenie Żółkwi i Podhorzec, a także zwiedzanie miasta Lwowa.

„W południe byłem u niego, lecz nie zastałem go, ale za to wieczór zdybałem się z nim przypadkiem w Ogrodzie Jezuickim, mówił mi, że w nocy odjedzie do Złoczowa, a jutro będzie w Podhorcach”³. Powrót ze Lwowa, z powodu zwiedzania Złoczowa, Żółkwi i Podhorców i wzbogacenia teki rysunkowej doskonałymi szkicami dokumentacyjnymi, nastąpił około 15 października 1869 roku. Matejkę szczególnie pociągały Podhorce, gdzie zwiedził zamek Sobieskiego, Żółkiew oraz wieś Florynka, gdzie urodził się Żółkiewski.

O przeznaczeniu funduszy uzyskanych z biletów wstępu podczas wystawienia *Unii* Matejko donosił w liście do żony: „Jeśliby zebrane składki na wieczór przyłączyć by się zdecydowano do sumy z wystawionego obrazu to możnaby (...) (ufundować) dwa stypendia dla dwóch poświęcających się sztuce, jednego polaka a drugiego rusina. Myśl to Izzydora, wszak stosowna sądzę i Tobie podobać się będzie, to wiem, moja Orlico droga”⁴.

Mówiono o zamiarze zakupu tego obrazu dla Kraju, co zostało faktycznie zrealizowane w roku 1877. 30 września 1869 roku odby-

---

² *Listy Matejki do żony Teodory 1863–1881*, Nakładem Zarządu Domu Matejki, Kraków 1927, s. 91, 94.

³ S. Serafińska, op. cit., s. 304–305.

⁴ *Listy Matejki...*, op. cit., s. 91.

ła się uroczystość, podczas której niespełna trzydziestoletni artysta otrzymał godność honorowego obywatela miasta Lwowa⁵. W zbiorach Muzeum Dom Jana Matejki przechowywana jest „Pamiętka wieczorku powitalnego urządzonego we Lwowie dnia 2. października 1869 dla Jana Matejki”⁶. Nawiązane w roku 1869 roku znajomości artysty z lwowskimi Rusinami były serdeczne. Szczególnie życzliwym Matejce był Platon Kostecki (1832–1908), pisarz, poeta, dziennikarz, redaktor „Gazety Narodowej”, który na łamach redagowanego przez siebie pisma entuzjastycznie wyrażał się o pracach artysty. Był on też jedną z osób inicjujących obchody Jubileuszu Jana Matejki.

W związku z Jubileuszem dwudziestopięciolecia pracy artystycznej Jana Matejki oraz obchodami rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej (miało to ogromne znaczenie dla Polaków żyjących pod zaborami) na posiedzeniu Zgromadzenia Komitetu Obchodów w dniu 29 listopada 1882 roku podjęto decyzję o przygotowaniu specjalnej odezwy i adresu, które umożliwiałyby obywatelom składanie osobistych podziękowań Janowi Matejce za jego działalność. 1 maja 1883 roku została przygotowana odezwa, zachęcająca obywateli do składania adresów. Podpisali ją: Otto Hausner, Platon Kostecki, dr Bogusław Longchamps, Ludwik Zielonka, dr Józef Żuliński. Jednocześnie informowano, gdzie przesyłać zebrane podpisy, które zostaną wręczone w ozdobnej kasecie-albumie Mistrzowi podczas uroczystości jubileuszowych. Autorem adresu hołdowniczego, pod którym zbierano podpisy, był Platon Kostecki.

Matejko interesował się restauracją zniszczonego podczas pożaru w roku 1850, należącego do unitów, kościoła św. Norberta w Krakowie. W lutym i marcu 1888 roku wykonał honorowo szkice do planowanego tam ikonostasu oraz obrazów do niego. Projekty zrealizował jeden z uczniów. Nieco później przebywający w Krakowie z wizytą senior Stauropigii Lwowskiej Izydor Szaraniewicz (1829–1901) historyk, profesor Uniwersytetu Lwowskiego spotkał się z Matejką i złożył mu zaproszenie do odwiedzenia Lwowa oraz zwiedzenia wystawy „ruskich starożytności”. Przebieg tej rozmowy zanotował Marian Gorzkowski: „Rozmowa z nim (...) toczyła się długo, a treść jej odnosiła się wyłącznie do spraw historycznych rusińskich. Ma-

---

⁵ Zbiory Muzeum Dom Jana Matejki, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK IX/3497, Dyplom.

⁶ Zbiory Muzeum Dom Jana Matejki, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. KsJM/IX/429.

tejko twierdził i historycznie mu udowadniał, że nawet chemicznie niepodobnaby było Ruś oddzielić od Polski, bo oba kraje i ich mieszkańce, tak ściśle są połączone ze sobą”⁷.

Matejko przyjął zaproszenie i mimo złego stanu zdrowia, udał się do Lwowa. Pobyt Mistrza w tym mieście stał się wydarzeniem dla całej społeczności rusińskiej. Dzięki dziennikowi sekretarza Mariana Gorzkowskiego, który poznał przebieg wizyty i korespondencji, którą jako sekretarz prowadził oraz dzięki relacjom samego Matejki, można odtworzyć pełny jej obraz. Wszystko odbyło się według planu przedstawionego w liście Izydora Szaraniewicza z dnia 8 grudnia 1888 roku. Dnia 11 grudnia z dworca kolejowego powozem księcia metropolity lwowskiego, arcybiskupa greckokatolickiego Sylwestra Sembratowicza (1836–1898) Matejko wraz z córkami przyjechał do jego pałacu obok katedry św. Jana, gdzie witał go chór i przedstawiciele ruskiej inteligencji oraz sam gospodarz w otoczeniu innych hierarchów. Podczas pobytu artysta oglądnął wystawę, która wzbudziła jego ogromne zainteresowanie oraz otrzymał pamiątkowy katalog z dedykacją⁸.

Był serdecznie podejmowany na obiedzie u metropolity „zbliżenie się z przedstawicielami Rusi było nadzwyczaj przyjazne”. Artysta powrócił do Krakowa „w połowie grudnia po ukończeniu różnych we Lwowie ruskich uroczystości”⁹.

Gorzkowski zanotował: „znalazłem go bardzo ożywionego, bardzo dużo i szczegółowo mi o różnych swoich rozmowach opowiadał, był pełen dobrych myśli (...), bo mniewał, że rusińska sprawa nie tak źle stoi”¹⁰.

Historię Lwowa Matejko opowiadał w trzech obrazach. Pierwszy, zatytułowany *Chmielnicki z Tuhaj-Bejem pod Lwowem* powstał w roku 1885, a jego temat często wiąże się z ukazaniem powieści *Ogniem i mieczem* (1884) Henryka Sienkiewicza. Obraz Matejki przedstawia biwakujące pod miastem wojska kozacko-tureckie. Centralne miejsce zajmują dwaj jeźdźcy – Bohdan Chmielnicki i Tuhaj-Bej. W tle

⁷ M. Gorzkowski, *Jan Matejko. Epoka lat dalszych, do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Universitas, Kraków 1993, s. 360.

⁸ Zbiory Muzeum Dom Jana Matejki, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. KsJM/IX/151, Katalog Archeologiczno-Bibliograficznej Wystawy Instytutu Stauropigiańskiego we Lwowie, 1888.

⁹ M. Gorzkowski, op. cit., s. 363.

¹⁰ Ibidem.

widoczna jest panorama Lwowa z górującą nad miastem sylwetką Wysokiego Zamku. W chmurach unosi się postać błogosławionego Jana z Dukli, patrona Lwowa, który według legendy ocalił miasto, powstrzymując wojska kozacko-tatarskie u jego bram. Matejko jak zwykle przygotowywał się przed przystąpieniem do malowania obrazu, studiując materiały źródłowe. Na jego polecenie sekretarz Gorzkowski zbierał materiały ikonograficzne, dokonując zakupów fotografii panoramy Lwowa. Gdy porównał namalowaną już przez Matejkę panoramę miasta z fotografią oraz planami topograficznymi, które dostarczono stwierdził, że „pokazało się tylko bardzo małe w obrazie jego były zboczenia”¹¹.

Namalowany przez Matejkę w latach 1888–1889 cykl „Dzieje Cywilizacji w Polsce”, to 12 obrazów, będących syntezą wiedzy z końca wieku XIX o rozwoju cywilizacyjnym w Rzeczypospolitej i wniesionym przez nią wkładzie do kultury europejskiej. Według artysty cykl ten był uzupełnieniem i komentarzem do jego wielkich kompozycji historycznych. W cyklu pojawiła się także scena ze Lwowa. Być może artystę zainspirowała wystawa „ruskich starożytności”, która była we Lwowie prezentowana. Szósty, zgodnie z chronologią wydarzeń, obraz rozpoczęty na początku grudnia 1888 zatytułowany *Powtórne zajęcia Rusi – Bogactwo i oświata r.p. 1366*, przedstawia scenę poświęcenia kamienia węgielnego pod katedrą rzymskokatolicką w obecności Kazimierza Wielkiego. W myśl zawartego układu, po śmierci Bolesława Trojdenowicza księcia halicko-włodzimierskiego, to Kazimierz Wielki stał się jego następcą. W tle obrazu widoczna jest panorama miasta ze świątyniami różnych obrządków, zgodnie z ich XIX-wiecznym wyglądem oraz góra Lwa Halickiego, założyciela Lwowa.

Scenę obrazu *Śluby Jana Kazimierza* (1893) umieścił Matejko przed głównym ołtarzem katedry z obrazem Matki Boskiej Domagali czowskiej. Prace nad obrazem, malowanym z myślą o wystawieniu go na Krajowej Wystawie, planowanej we Lwowie na rok 1894, przerwała śmierć artysty. Szczęśliwie kompozycja była już prawie ukończona, co pozwoliło na zaprezentowanie jej na tej wystawie. Wkrótce obraz został zakupiony od rodziny Matejki przez Gminę m. Lwowa.

Matejko nigdy nie rozstawał się ze szkicownikiem. Podobnie było podczas wizyt we Lwowie. Zachowały się rysunki przedstawiające

---

¹¹ Ibidem, s. 302.

fragmenty lwowskich budowli: przedsionek cerkwi prawosławnej tzw. wołoskiej pw. Zaśnięciem Matki Boskiej oraz wieży katedry ormiańskiej, która w roku 1879 została przebudowana i podwyższona. Obydwa rysunki były często reprodukowane, a według nich zostały wykonane drzeworyty ilustracyjne. W 1871 roku raptularka Stanisława Serafińska zanotowała:

Tosiek przyjechał w sobotę z wujem, zabawili w niedzielę, a w poniedziałek wczoraj rannym pociągiem wyruszyli z Przemyśla, tam połączywszy się z młodym Szembekiem i Sanguszką, jadą przez Lwów do Podhorzec – z powrotem dopiero zatrzymają się we Lwowie... Wiem, że wuj rysował; rysował te prześliczne fragmenta podhoreckie, które powietrznością i perspektywą zadawać by powinny kłam brakom w tym kierunku wytykanym, potem we Lwowie cerkiew wołoską, której był wielkim wielbicielem¹².

Matejko został zaproszony do współpracy, kiedy prowadzono prace renowacyjne w katedrze rzymskokatolickiej we Lwowie. Na zamówienie Jerzego Dunina Borkowskiego wykonał w 1893 roku projekt witraża z przedstawieniem Matki Boskiej Ostrobramskiej, sceną biczowania Jezusa oraz patronami: św. Józefem Kuncewiczem, św. królewiczem Kazimierzem, bł. Janem z Dukli, św. Jerzym. Witraż, według pomysłu Matejki, wykonał Tomasz Łosiewicz (1896–1898).

Jedną z najbardziej reprezentacyjnych i nowoczesnych budowli Lwowa stała się siedziba Politechniki, która powstała w latach 1873–1877, według projektu znanego architekta Juliana Zachariewicza. Wykonanie dekoracji malarskiej powierzono Janowi Matejce. W styczniu 1886 roku artysta ukończył jedenaście projektów rysunkowych do obrazów dla Auli Politechniki. Objasnienia do szkiców *Dziejów Cywilizacji Ludzkości* przygotowane przez Matejkę zostały wydane w osobnej broszurze. Poważnym problemem i zapewne powodem przedłużania się terminu wykonania całości prac stał się zarówno sposób w jaki Namiestnictwo zleciło to zadanie Janowi Matejce, jak i postawione warunki finansowe oraz sposoby ich realizacji. Szkice bez słowa podziękowania zostały po roku przetrzymywania zwrócone w bardzo złym stanie. Mistrz czuł się urażony formą i treścią pisma, które otrzymał od urzędu. Matejko przesłał list do urzędników Namiestnictwa, w którym wyjaśnił swoje sta-

---

¹² S. Serafińska, op. cit., s. 349.

nowisko, co do sposobu traktowania jego osoby i jego pracy przez urzędników. Ostatecznie, w wyniku satysfakcjonującej Matejkę odpowiedzi na wysłaną przez niego korespondencję w tej sprawie, przystąpiono do ostatniego etapu prac.

Ze względu na inne zajęcia Mistrza, a także zły stan jego zdrowia, realizację monumentalnego projektu we wnętrzu wykonali jego uczniowie. W marcu 1888 roku „artysta rozdał (...) uczniom kompozycyjnego oddziału rysunki według których wykonywać będą olejne obrazy (...) radość uczniów była ogromna, bo coś będą mogli zarobić”¹³. Tymi wybrańcami zostali uczniowie malarza z krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych – Józef Unierzyski, Włodzimierz Łuski i Aleksy Strażyński. Obrazy zatytułowane *Dzieje Cywilizacji Ludzkości* są wizją Matejki, dotyczącą rozwoju sztuki i techniki od zarania, a także wyrazem osobistych przekonań religijnych artysty. Artysta w sposób alegoryczny przedstawił rozwój sztuki i techniki od początków ludzkości aż po wiek XIX. Do malowideł wprowadził akty męskie i kobiece, co wzbudziło zachwyt studentów: „Ciała robiły wrażenie żywych nagości, pod którymi pulsowały krew i życie...”¹⁴. W lutym 1892 wykończone obrazy przedstawiono Matejce, ale mimo że czuwał nad ich powstawaniem, nie wzbudziły one jego aprobaty. Uważał, że zostały niedokładnie i niestarannie wykonane. Realizacja spodobała się jednak odbiorcom dzieła, czego wyrazem był list ówczesnego rektora Politechniki Lwowskiej Skibińskiego z podziękowaniem z 12 maja 1892 roku¹⁵.

Na osobne omówienie zasługują otrzymane i zakupione przez Jana Matejkę podczas podróży do Galicji Wschodniej artefakty, należące do jego prywatnej kolekcji, które pozostają w zasobach Muzeum Dom Jana Matejki.

Współcześnie zarówno dzieła malarskie i studia rysunkowe autorstwa Jana Matejki, jak i zgromadzone przez niego zabytki kolekcjonerskie, stanowią źródła dla badaczy wschodnich obszarów dawnej Rzeczypospolitej.

Marta Kłak-Ambrozkiewicz

---

¹³ M. Gorzkowski, op. cit., s. 347.

¹⁴ F. Hoesick, *Szkice i opowiadania historyczno-literackie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1900, s. 347.

¹⁵ Zbiory Muzeum Dom Jana Matejki, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK-IX/2788.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Zbiory Muzeum Dom Jana Matejki, oddział Muzeum Narodowego w Krakowie

Dyplom, sygn. MNK IX/3497;

Pamiętka wieczorku powitalnego urządzonego we Lwowie dnia 2. października 1869 dla Jana Matejki, sygn. KsJM/IX/429;

Katalog Archeologiczno-Bibliograficznej Wystawy Instytutu Stauropigiańskiego we Lwowie, 1888, sygn. KsJM/IX/151;

List rektora Politechniki Lwowskiej Skibińskiego z podziękowaniem z 12 maja 1892 roku, sygn. MNK-IX/2788.

Opracowania

Hoesick Ferdynand, *Szkice i opowiadania historyczno-literackie*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1900.

Jabłoński Izydor, *Wspomnienia o Matejce*, Nakładem H. Altenberga, Lwów 1912.

Gorzkowski Marian, *Jan Matejko. Epoka lat dalszych, do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Universitas, Kraków 1993.

Kłak-Ambrożkiewicz Marta, *Złotnictwo z kolekcji Jana Matejki – katalog wystawy w Muzeum Sztuki Medalierskiej, Muzeum Sztuki Medalierskiej*, Wrocław 1999.

Listy Matejki do żony Teodory 1863–1881, Nakładem Zarządu Domu Matejki, Kraków 1927.

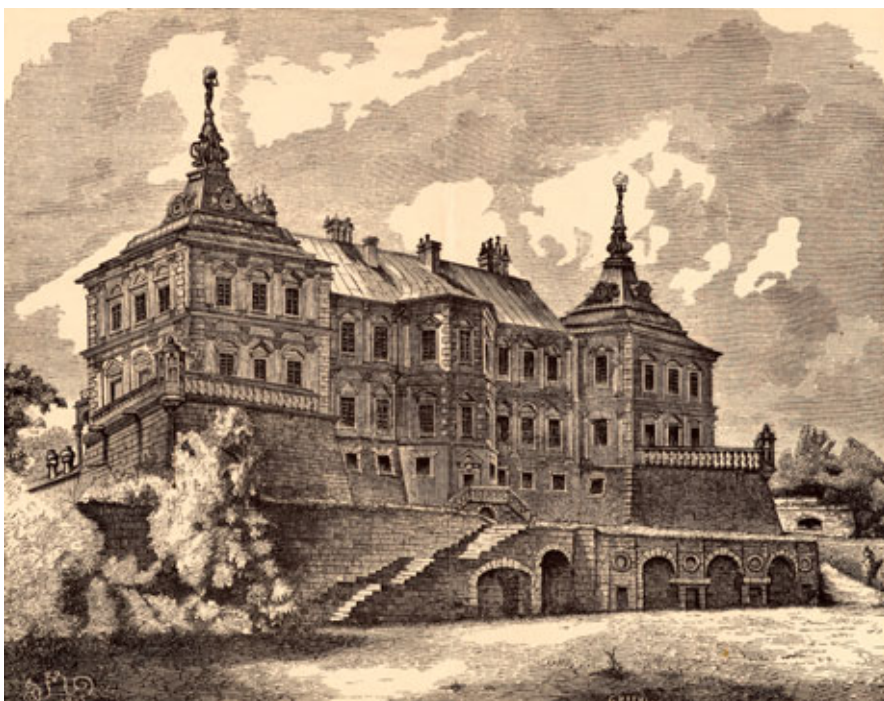
Matejko. Obrazy olejne, katalog, red. K. Sroczyńska, Arkady, Warszawa 1993.

Serafińska Stanisława, *Wspomnienia rodzinne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1955.

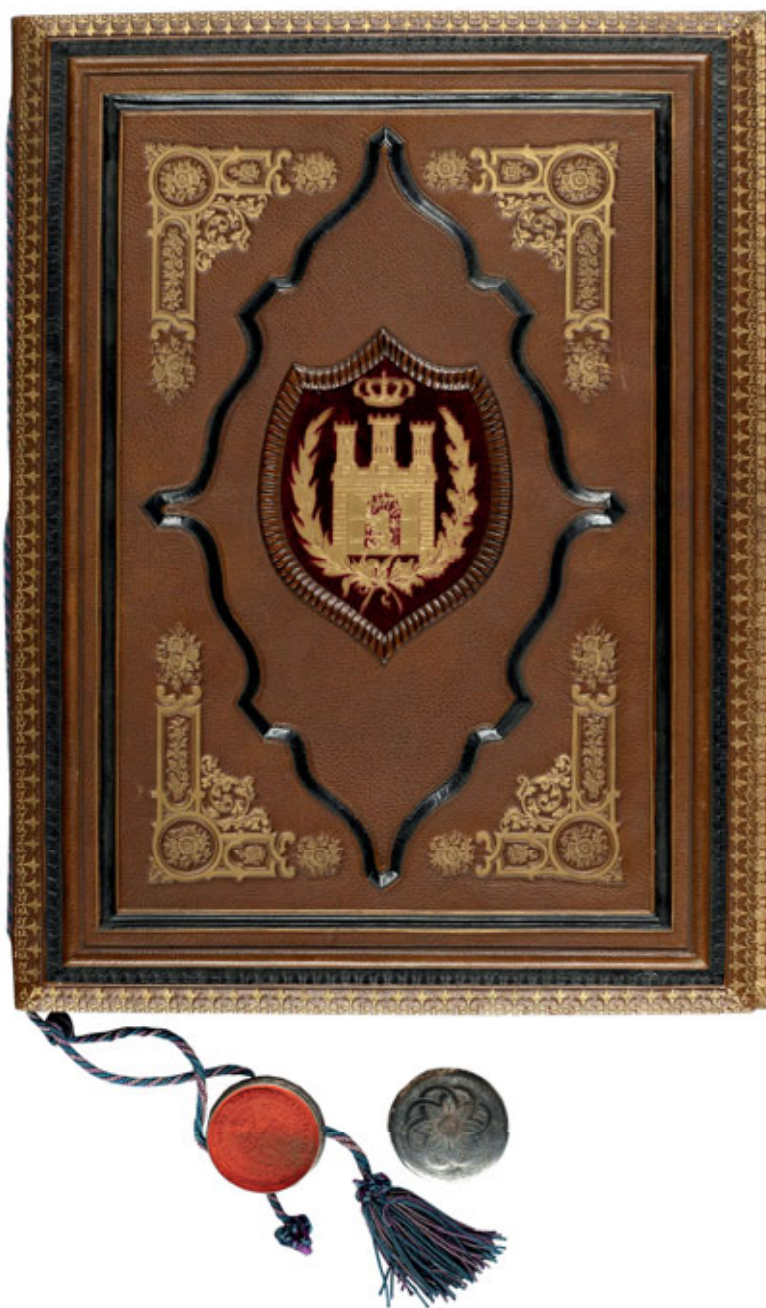
Jan Matejko, *Zamek w Podhorcach*, rys. oł., papier, lata 70. XIX wieku,
fot. Mateusz Szczypiński

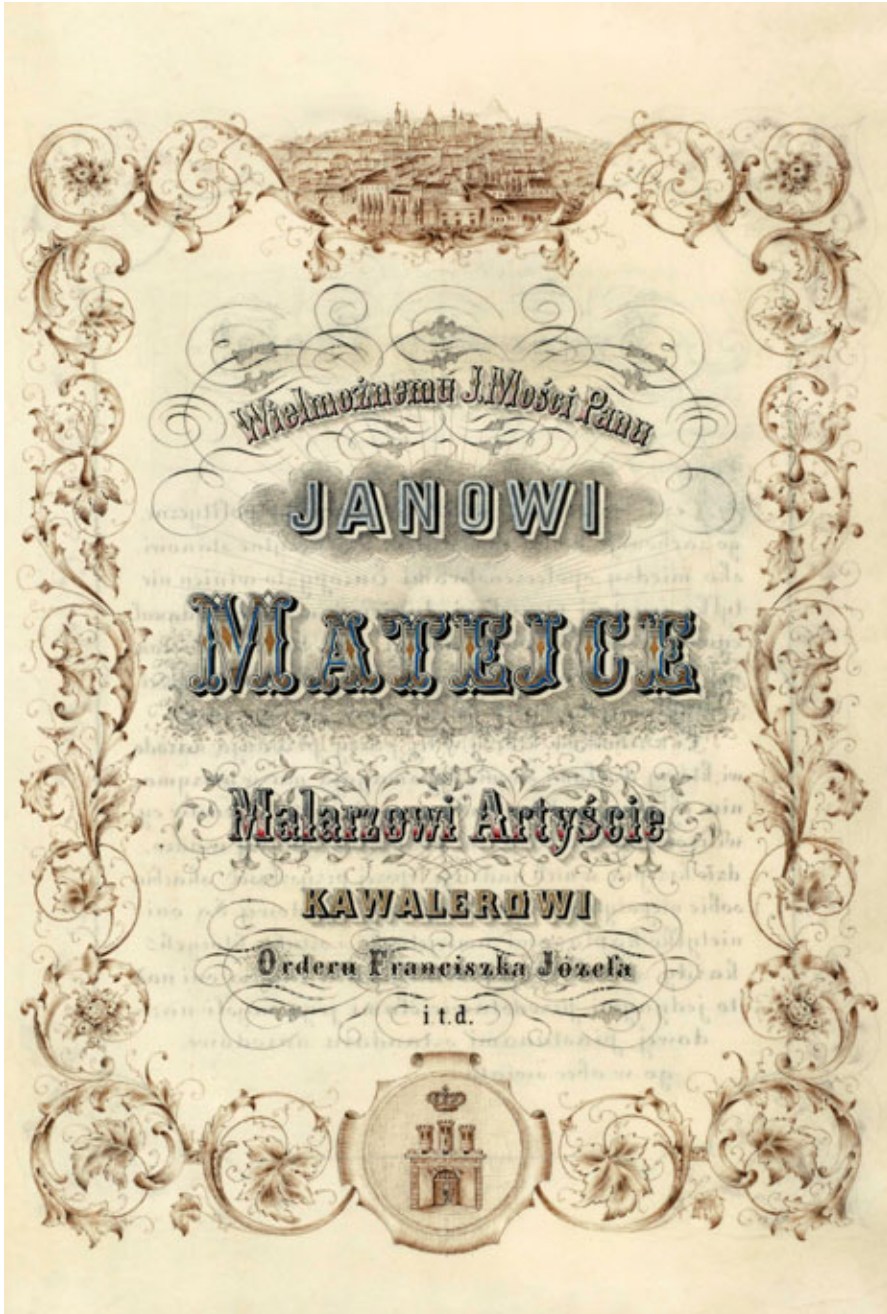
Gustaw Haechle, *Zamek w Podhorcach*, drzeworyt wg rys. Jana Matejki, fot. Bartosz Cygan, Piotr Idem, Mateusz Szczypiński

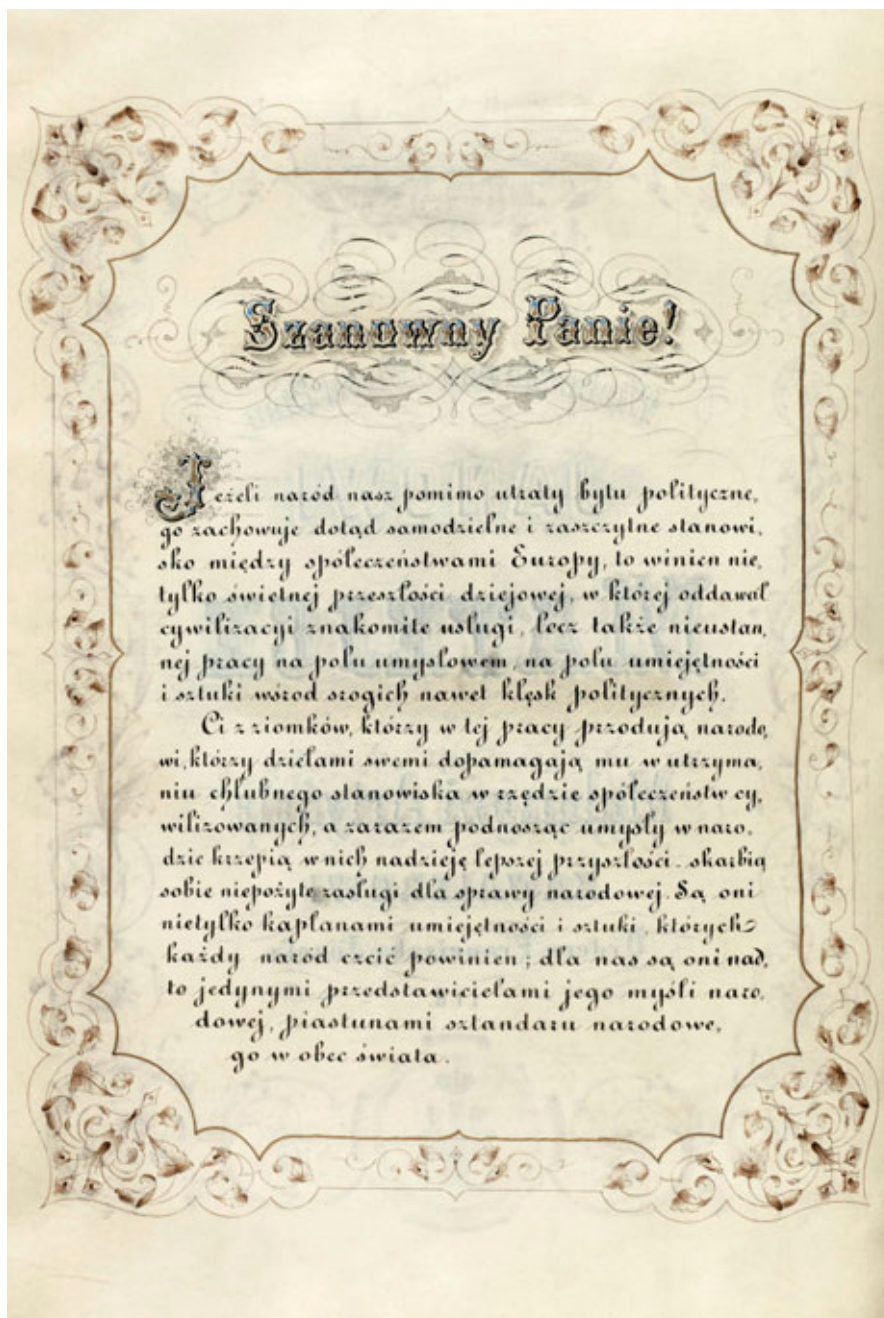
Andrzej Zajkowski, *Bóznica w Żółkwi*, drzeworyt wg rys. Jana Matejki, 1876,
fot. Bartosz Cygan, Mateusz Szczypiński

Dyplom honorowego obywatela Lwowa, fot. Anna Olchawska

Dyplom honorowego obywatela Lwowa, fot. Anna Olchawska

Dyplom honorowego obywatela Lwowa, fot. Anna Olchawska

Jan Matejko's journeys to Lwów and beyond

Keywords

museum sector, history, humanities, Poland's Eastern Borderlands

Abstract

Jan Matejko (1838–1893) was an artist, painter and teacher of many generations of Polish artists, researcher of antiquity, cultural heritage enthusiast and documentalist and collector. In addition to his many travels to exhibit his paintings, he made journeys during which he took inventories of historical sites, creating a unique drawing documentation of now often non-existent relics. He acquired memorabilia of prominent historical figures for his private collection. Today, both his drawing studies and heritage objects in his collection provide sources for scholars exploring the former eastern lands of Poland. His travels included journeys to Eastern Galicia.

Jan Matejkos Wanderungen in Lwiv und darüber hinaus

Schlüsselwörter

Museologie, Geschichte, Geisteswissenschaften, Östliches Grenzgebiet

Zusammenfassung

Jan Matejko (1838–1893) Künstler, Maler, Erzieher vieler Generationen polnischer Künstler, Altertumsforscher, Bewunderer und Dokumentarist von Denkmälern, Sammler Neben den zahlreichen Reisen, die mit der Ausstellung seiner Gemälde verbunden waren, unternahm er auch Reisen, auf denen er historische Stätten aufnahm und eine bemerkenswerte zeichnerische Dokumentation von Objekten schuf, die heute oft nicht mehr existieren. Er erwarb Artefakte historischer Helden für seine eigene Sammlung. Heute sind sowohl zeichnerische Studien als auch Sammlerantiquitäten Quellen für die Erforschung der östlichen Gebiete der ehemaligen Republik Polen. Zu den Reisen gehörten auch Fahrten nach Ostgaliziens.

Львовские и прочие путешествия Яна Матейко

Ключевые слова

музейное дело, история, гуманитарные науки, польские восточные рубежи

Резюме

Ян Матейко (1838–1893) – художник, живописец, наставник многих поколений польских художников, исследователь древностей, любитель и знаток памятников, коллекционер. Среди многочисленных путешествий, связанных с выставочной деятельностью, он также совершал поездки, во время которых посещал исторические места, создавая необычные эскизы, запечатляя объекты, которые зачастую не сохранились до наших дней. Он приобретал для своей собственной коллекции артефакты, связанные с историческими героями. В наше время как его рисунки, так и собранная им коллекция, являются важным материалом для исследователей восточных рубежей бывшей Речи Посполитой. Художник также совершал поездки в Восточную Галичину.